
SZIMPOZION

Laki László

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS MARX HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Március utolsó és április első napján a VKSZ TB marxista oktatási központja, az Újvidéki Egyetem Marxista Tanszéke és az Újvidéki Bölcsészkar Filozófiai Intézete tudományos tanácskozást szervezett Marx forradalmi eszméje és az öngazgatású szocialista társadalom ellentmondásai címmel.

A tanácskozás nagy visszhangra talált tudományos és szakmai körökben, amit a beérkezett beszámolók és írásbeli viták száma is igazol. A szervezőkhöz ugyanis a négy vitaindító beszámoló mellett még 22 beszámoló és 10 írásbeli hozzászólás érkezett. Ennek ellenére, vagy talán éppen emiatt a tanácskozásnak volt egy sajnálatos fogyatéka, idő- és eszközhiányában csak a négy vitaindító beszámolót kapták kézhez a tanácskozás résztvevői, a teljes anyagot pedig a *Savremenost* c. tudományos folyóirat jelenti meg.

Az előbbiektől ez a rövid ismertető is csupán a négy vitaindító beszámoló néhány gondolatára szorítkozik.

A szervezők a tanácskozás megnyitójaként dr. Radivoj Davidović-Kepa, nyugalmazott egyetemi tanár *Marx Károly mint a szociális és szocialista forradalom tudományos elméletének megalkotója* c. beszámolóját jelölték ki, a többi beszámolót és az írásbeli vitákat pedig három témakör szerint csoportosították:

1. Marx módszere és fogalmi rendszere;
2. Gazdasági problémák és Marx eszméje;
3. Marx eszméje és az öngazgatás problémái.

Az első témára dr. Szám Attila *Marx eszméi megvalósulásának időszerei formái* c. vitaindítóján kívül még négy beszámoló érkezett: Milenko Petrović: a Világ változása és a történelem eszméinek metafizikája; Branko Balj: Marx dialektikájának lényeges újdonsága; dr. Rehák László: Marx Károly és a szociológia megalakulása; dr. Gaál György: Marx Károly, a korabeli forradalmi események történésze. Ehhez a témakörhöz egy írásbeli vita érkezett Miloje Petrović tollából: *Fel kell-e adni Marx proletariátusról szóló koncepcióját?* címmel.

A második témakörhöz dr. Dragoje Žarković írt vitaindítót *Gazdasági problémáink okai* címmel. Ezenkívül e témakörből még nyolc beszámoló érkezett: dr. Milena Vlačkalić és Jova Radić magiszter: Marx elmélete a munka jellegéről a társadalmi tevékenységekben és a szabad munkacsere koncepciója; dr. Radovan Božović: Ellentmondások a társadalmi tulajdonviszonyok szubjektumai felfogásában; dr. Milorad Drenjanin: Marx elmélete a szocializmus gazdasági rendszeréről, valamint a társult munka elméletének és gyakorlatának fejlődési problémái; dr. Klara Jakovčević: Hogyan alkalmazzák a jugoszláv gyakorlatban a munkatermelékenység marxi felfogását?; dr. Aleksandar Raič: A jövedelem marxi bírálatának időszerűsége; dr. Đorđe Petrović: A társadalmi tulajdon ellentmondásosságai; Borislav Martin: A társadalmi tevékenységek gazdasági törvényszerűségei és fogyasztásuk; Danilo Tomić magiszter: Jugoszlávia mezőgazdaságának fejlődése (Eredmények, lehetőségek és a társadalmi feltételek).

A beszámolókon kívül két hozzászólás is érkezett a szervezőkhöz: dr. Vera Pilić-Rakić: Marxnak az ember és a népek teljes felszabadulásáról alkotott elképzelései Jugoszlávia öngazgatásában, valamint Radivoj Davidović-Kepa Marx gazdasági tanainak (különösen *A tőkének*) jelentősége a mai gazdasági helyzet tanulmányozásában című vitacikke.

Mivel a harmadik témakör volt a leggazdagabb, így a szervezők ezt a témakört két részre osztották. Az egyik részbe sorolták a következő négy beszámolót: dr. Jovan Munčan vitaindítóját, melynek címe: Marx és a munka felszabadulása volt. Ezenkívül ide került még dr. Laki László *A munka felszabadulásának társadalmi folyamatai*; dr. Tomislav Bandin: *Kommunikációhierarchia (szubordináció) a társadalmi teremtésben*; valamint Radoš Radivojević: *A kapitalista munkaszervezés marxi bírálata*.

A témakör második részében kaptak helyet a következő beszámolók: dr. Borivoje Pupić: Marx módszerének néhány aspektusa a jogi és az állami folyamatokban; Janko Drča: *Vitaadalék a Kommunista Szövetség hatásáról a politikai rendszerben*; Jovan Komšić: *Marx koncepciója a proletárdiktatúra és a közvetlen néphatalom viszonyáról*; dr. Svetislav Radovanović: *Az átmeneti időszak államának ellentmondásos jellege — az elhaló állam*; dr. Đura Knežević: *Tito kezdeményezése Marx eszméinek tükrében*; dr. Aleksandar Đurđev: *Marx kommunáról szóló elméletének hatása a szocialista eszmék fejlődésére Vajdaságban a XIX. században*; dr. Marijana Pajvančić: *A küldöttség mint az öngazgatói társulás tényezője*.

A témakörhöz kapcsolódtak a következő írásbeli viták is: dr. Aleksandar Fira: *Az állam és a politika marxista felfogása*; dr. Fuada Stančević: *A politikai gazdaságtan ma*; dr. Borislav Đurović: *Marx felfogása az élcspatról*; dr. Mihajlo Palov: *Marx eszméje szocialista oktatási és nevelési koncepciókban*; Radiša Jovanović: *A munkásosztály társadalmi ereje Vajdaságban*; Boško Kovačević: *Szükségletek és érdekek a marxizmusban*; Milenko Smiljanić: *A munkásosztály ideológiája és a társadalom új modellje*.

A felsorolás is azt igazolja, hogy a tanácskozás iránt nagy érdeklődés nyilvánult meg szakmai és tudományos körökben, ami egyben azt is jelenti, hogy a marxi eszme ma is élénken foglalkoztatja a teoretikusokat. A nagyszámú beszámoló és hozzászólás is bizonyítja, hogy Marx tanítását állandóan a társadalmi körülmények adott formáihoz kell idomítani. Így fejlődik állandóan és folyamatosan a marxista elmélet.

*

Előljáróban már megemlítettük, hogy a szervezők csak a négy vitaindítót juttatták el a résztvevőknek, így ez az ismertető is csak ezeket a munkákat tudja bemutatni.

Davidović professzor beszámolója elején azokról a felfogásokról ír, amelyek szerint a marxizmus válságban van, nagyrészt azért, mert a marxista eszméket mint forradalmi ígéreteket fogadta el a társadalom, nem pedig mint útkeresést a társadalmi problémák megoldására. A szerző megállapítja, hogy Marx eszméjét csak annak a társadalomnak a körülményeiben lehet megérteni, amelyekben fogant. A marxizmus a tőkés kizsákmányolás feltételei között született, amikor még a szocialista eszme és a munkásosztály harca külön síkon járt. Az írás foglalkozik Marx életútjának főbb állomásaival is és a leglényegesebb marxi tézisekkel. Davidović professzor Marx műveit elemezve megállapítja, hogy A tőke „nemcsak egyszerű gazdasági tan, hanem a szocialista forradalom fejlődési folyamatának elemzése, valamint tudományos felfedezése és magyarázata”. Az írás külön foglalkozik Marxnak a munkásosztály történelmi szerepéről alkotott véleményével és e feladat teljesítési formáival. Ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy a marxizmus klasszikusai nem adhatták meg a szocialista építés receptjét. „Szerintük a tudomány csak megsejtheti a haladás irányát és azt, hogy mivel kellene megkezdeni a társadalmi átalakulás folyamatát.”

Dr. Szám Attila beszámolója azt a mindig időszerű kérdést boncolgatja, hogy mennyire alkalmazhatók a klasszikus marxista eszmék és gondolatok napjainkban. „Lehetséges-e a mai feltételek között továbbfejleszteni a világ materialista szemléletét marxi módon? — teszi fel a kérdést, Marx tudniillik úgy alapozta meg a materialista világnézetet, hogy az emberi elméleti tevékenység *egészére* építette. Mivel Marx e nézeteit a korabeli kapitalizmus feltételei között fogalmazta meg, így igen nehéz a szocializmus körülményeiben is alkalmazni őket. A mai elmélet és gyakorlat elemzése egyértelműen szükségessé teszi az objektív és szubjektív tényezők egységes szemléletét. Ez a hozzáállás annál is inkább helyénvaló, mivel az elmélet nem más, mint a meglévő állapotok túlhaladási lehetőségének alkotó megfogalmazása. Marx módszerének fejlesztését az is megnehezítette, hogy az elmúlt száz év alatt bizonyos elferdülések is mutatkoztak a marxista elméletben, kezdve a marxi fogalmi rendszerhez és módszerhez való „görcsös” ragaszkodástól egészen a marxista gondolkodás revizionista túlhaladásáig. Többek között ezek a jelenségek idéz-

ték elő a marxista gondolkodók különböző eszmei megfogalmazásait. Mindez felveti a kérdést: Válságban van-e a marxizmus?

Dr. Szám e kérdéssel kapcsolatban megállapítja, hogy a polgári elméletek és a marxizmus közötti lényegbevágó különbség a következő: „A polgári elméletek alaptulajdonsága, hogy a tőkés termelési mód további fenntartására irányulnak, míg tőlük eltérően a marxizmus a tőke világának túlhaladását és egy új, emberhez méltóbb világ kiépítését szolgálja.” Ez persze nem jelenti azt, hogy a polgári elméletek eleve helytelenek és elvetődnek, de azt sem, hogy a marxista gondolkodás egységes és mindenki megnyilvánulásában forradalmi. Mindez attól függ, hogy az adott elmélet milyen objektív és szubjektív gyakorlatból indul ki és milyen módon tudja e két elem dialektikus egységét kivizsgálni.

Dr. Žarković vitaindítója tartalmazta a legtöbb gyakorlati elemet, hiszen gazdasági problémáink okairól írt. Gazdasági problémáinak felsorolását a szerző a hosszú ideje tartó erős inflációval kezdi, amely „lassan, de biztosan aláássa az ésszerű gazdálkodás alapjait, különösen azzal az egyre terjedő jelenséggel, hogy a jövedelem növelését elsősorban áremeléssel érik el.” Ehhez az egyre növekvő inflációhoz csatlakozik gazdaságunk másik „betegsége” is, a külföldi hitelekből eredő hatalmas devizakötelezettség. Ilyen devizakörülmények a sok esetben majdnem kizárólag behozatali nyersanyagra épülő gazdasági ágazataink növekedési rátáját csökkentik, úgyhogy „a hazánk gazdasági növekedésének rátája egészében már nagyon közel áll a nullához, egyes területeken pedig jóval alatta is van”. Ezenkívül a szerző megemlíti, hogy a „reális személyi jövedelmek már néhány éve csökkennek, a munkanélküliek száma aggasztó méreteket öltött — 850 000-en vannak. A gazdasági fejlődés minden mennyiségi mutatója, de mindenekelőtt a munkatermelékenység az utóbbi években állandóan csökken. Mind több gondot okoz a belső fizetéképtelenség”.

A szerző a jelenlegi helyzet okait kutatva megállapítja még, hogy egyes bírálók és elemzők az okokat éppen a gazdasági rendszerben látják. A mai helyzet gyökerei ugyanis az 1965. évig, a társadalmi-gazdasági reformig nyúlnak vissza. Dr. Žarković szerint „úgy tűnik, hogy ez a nagy vállalkozás nem volt jól előkészítve és kivitelezve, s ezért hatalmas gazdasági és szociális megrázkódtatásra került sor, különösen 1968 után”. Politikai körökben ekkor már nyilvánvaló, hogy gyors változtatásokat kell eszközölni, s ez a folyamat 1974-ben fejeződik be. A gazdasági rendszer megváltoztatását siettetti a társult munka törvénye és egy egész sor egyéb előírás. „Létrejött egy új gazdasági rendszer, de gazdasági nehézségeink is tovább fokozódtak — gazdasági válságba kerültünk. Az 1965. évi gazdasági reform céljaitól ma távolabb vagyunk, mint 1976-ban voltunk.”

Ezeknek a gazdasági „bajoknak” az orvoslását dr. Žarković többek között a munka nagyobb társadalmi értékelésében látja. Szerinte „egy szocialista társadalom alapelve és kiindulópontja csak a munka lehet, mert ez képezi alapját az egyéni és társadalmi fejlődésnek”. Ez az elv

azonban a mi társadalmunkban sok esetben háttérbe szorul, amikor a veszteségeket és egyéb hibákat szolidárisan lefedik a jól működő munkaközösségek terhére, amikor az elosztásban mindenütt az egyenlősdi elve érvényesül.

A szocialista társadalom másik előfeltétele — a marxista elmélet szerint — a társadalmi tulajdon, ami azt is magába foglalja, hogy a felhalmozás elosztása a jövedelem előteremtőinek a hatáskörében maradjon. Ezzel szemben jelenleg társadalmunkban — állítja a szerző — a társadalmi-politikai közösségek, az érdekközösségek, a gazdasági kamarák és egyéb közösségek a jövedelemből annyit vesznek el, amennyire szükségük van, a gazdaság felhalmozására pedig, ami marad, és sajnos, egyre kevesebb marad. Ezenkívül az utóbbi időben mind jobban érvényesülnek az állam- és csoporttulajdoni érdekek, ami az egységes jugoszláv piacot is aláássa. Ezek a csoportérdekek néha még nacionalista színezetet is kapnak, s így feltehető a kérdés, hogy az „egységes jugoszláv gazdaságért kell-e küzdenünk, vagy pedig a nyolc nemzeti gazdaságért?”

A beszámoló ezenkívül foglalkozik még az autonómia és érdekegyeztetés kérdésével a társadalmi megállapodások és öngazgatói megegyezések alkalmával, valamint a termelőerőkkel és a termelési viszonyokkal meg a társult munka gazdasági helyzetével. Ezzel kapcsolatban a szerző leszögezi, hogy az utóbbi időben a társult munka szervezetei egyre kevésbé dönthetnek a beruházásokról és az újratermelésről, mert ezeket a kérdéseket rajtuk kívülálló tényezők, elsősorban a bankok intézik.

A vitaindító végén a szerző leszögezi: „Az öngazgatás alkotmányos koncepciójának megvalósítása és a termelékenység növelése érdekében elengedhetetlen, hogy gazdasági rendszerünk megfelelő paramétereket építsen ki. Ennek alapján a tmasz eredményesebb ügyviteli politikát folytathat és egyre inkább megvalósítható a munka- és eszköztársítás. Ugyiszintén fontos csökkenteni az általános és közös fogyasztás nyomását a tmasz jövedelmére és tiszta jövedelmére, hogy ily módon növekedjen a felhalmozás és az újratermelési képesség világpiaci helyzetünk javulása érdekében.”

Dr. Jovan Muncan professzor az ember és a munka elidegenülésének problémáját taglalta. Az ember és a munka elidegenülésének forrását a termelőeszközök feletti magántulajdonban kell keresnünk. Az elidegenülés elméletének három megnyilvánulási formájáról szól az írás, mégpedig: 1. a munka termékétől való elidegenülésről, 2. a munkásnak a termelési tevékenységtől való elidegenüléséről és 3. az embernek az emberi lénytől való elidegenülési formájáról.

Marx elidegenülésről szóló elméletének másik része a munka felszabadulásáról szól. „Az ember felszabadulásának történelmi szerepét Marx a munkásosztálynak szánta — írja a szerző, majd hozzáteszi — a munkásosztály felszabadításának harca nem az osztálykiváltságért és monopóliumokért vívott harc, hanem harc az egyforma jogokért és kötelezettségekért és a mindenfajta osztályhatalom megszüntetéséért.” A szocialista forradalmak új tartalommal telítik a munka felszabadulásának gyakor-

latát. Kezdetben, az állami tulajdon időszakában a munkás még bérvisszonyban van az állammal, így a legfontosabb döntések is állami szinten történnek. A szocialista öngazgatás azonban új fejezetet nyit a munka és az ember felszabadításának folyamatában. A szerző fejtegetése végén megállapítja: „A munka felszabadítása hosszan tartó folyamat, s üteme attól függ, hogy a meglévő objektív ellentmondásokat ilyen mértékben haladja túl a szocialista öngazgatású társadalom, aminek közös alapját a munka eredménye szerinti elosztás és a szocialista árutermelés objektív hatása képezi.”

*

Az írásunk elején közölt felsorolás és a vitaindító beszámolóknak ez a rövid ismertetője is bizonyítja, hogy ez a tudományos tanácskozás egyike volt azoknak a kísérleteknek, amelyek a hatalmas marxi életművet minél több oldalról kívánják megvilágítani és ezzel párhuzamosan kutatják a marxista elmélet mai gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit. Ez az általános igyekezet tükröződött a résztvevők hozzászólásaiban és vitáiban, amikor a szerzők által ismertetett beszámolókkal kapcsolatban szót kértek. A vita esetenként igen élénk is vált. Mindez azonban csak fokozta az értekezlet értékét és jelentőségét.

Végezetül azt is el kell mondani, hogy egy ilyen átfogó tanácskozás, Marx munkásságának különböző szemszögből történő megvilágítása, nem törekedett egységes záradékok megfogalmazására és elfogadására, hanem a résztvevők azzal a meggyőződéssel távoztak, hogy ez a tanácskozás is Marx génuszának adózott és tovább élte azt a forradalmi elméletet, amelyet Marx Károly és követői több mint száz évvel ezelőtt kidolgoztak.